
ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 94: 140.8 (477) (092) "1850/1870"

О.О. СЛЕСАРЕНКО

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ М.П. ДРАГОМАНОВА ЯК ІСТОРИКА (1850-ті – Середина 1870-х рр.)

Задля глибшого розуміння шляхів розвитку української історичної науки у минулому та ефективнішої мобілізації її потенціалу для відродження національної пам'яті на сучасному етапі української державності системно висвітлюється діяльність Михайла Драгоманова як історика. Розглянуто вплив суспільно-політичних трансформацій в Західній Європі та Російській імперії, а також передових тенденцій світової наукової думки на формування світогляду, зокрема історичних поглядів молодого М.П. Драгоманова впродовж 50-х – середини 70-х рр. XIX ст.

Ключові слова: М.П. Драгоманов, університет св. Володимира, історія, громадське життя.

Системно висвітлити діяльність Михайла Драгоманова як історика та зрозуміти його історіософську систему можна лише при врахуванні обставин його життєвого шляху. Саме умови родинного виховання, навчання у гімназії, а особливо – в університеті справили вплив на зацікавлення Михайла Петровича вітчизняною та закордонною історією, сформувавши його інтерес до історії.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні процесу формування світогляду Михайла Петровича Драгоманова.

Серед дослідників, які займалися вивченням винесеної в заголовок дослідження проблематики необхідно виокремити В. Довгич, Д. Заславського, Р. Іванову, П. Федченка.

М. Драгоманов народився 6 (18) вересня 1841 р. у м. Гадячі на Полтавщині, у родині дрібного шляхтича, який походив з нащадків козацької старшини [8, с. 5-6]. Вплив батька на формування світогляду малого Михайла важко переоцінити. Петро Якимович, будучи освіченою людиною, володів англійською та фран-цузькою мовами, любив і добре знав російську літературу, а інколи сам «займався письменством», друкуючи власні вірші та переклади у столичних газетах. З гордістю за демократичні та волелюбні традиції свого роду Михайло Петрович вже в дорослому віці згадував, що і батьки, і дід по матері не лише були прихильні до кріпаків, але й спілкувалися між собою про звільнення селян. За те, що батько підтримував селянські домагання волі та землі, ставився до простих людей з повагою, не соромлячись при зустрічах із ними скидав шапку та привчив до цього дітей, селяни дуже шанували людяного поміщика [15, с. 19-21]. Михайло Петрович бачив свого батька відвертим опозиціонером по відношенню до соціальної еліти суспільства середини XIX ст., яка протизаконно пригноблювала представників інших соціальних верств [12, с. 78]. Петро Якимович був носієм світогляду сформований на основі ліберально-демократичної ідеології у її радикальному вимірі і включав у себе елементи християнства, якобінства та конституційного монархізму. Поєднання ліберальних і радикальних поглядів простежується у світосприйнятті М. Драгоманова і складається враження про те, що Михайло Петрович здійснив протягом свого життя прагнення свого батька реалізував і розширив його світобачення. Таким чином проявивши повноту синівської любові і продемонструвавши виховательський талант Петра Якимовича.

У 1849 р. Михайло розпочав навчання у Гадяцькому повітовому училищі, отримуючи початкову освіту як підгрунтя фахового самовизначення і формування особистості загалом. У процесі навчання він особливо захоплювався давньою історією, географією, класичними мовами та математикою. Певна суперечність в освітніх інтересах може бути пояснена широтою здібностей юного Михайла, специфікою початкової освіти і різноманіттям потреб людини, яка жила в середині XIX ст. Слід врахувати, що до кінця свого навчання в училищі він прочитав майже всі книжки з батькової бібліотеки особливо історико-політичної тематики, а «Историю государства Российского» М. Карамзіна двічі [1].

Закінчивши училище у 1853 р., майбутній науковець вступив до Полтавської першої чоловічої гімназії. Тут ще більше проявився інтерес юного Михайла до латини й античної

243

історії, який сприяв отриманню класичної освіти як фундаменту енциклопедичного підходу до фахової діяльності, яка у середині XIX ст. зайняла майже центральне місце у визначенні сенсу життя людини. Широта світогляду Михайла Петровича була закладена саме у процесі здобуття середньої освіти як основи особистісного і професійного становлення людини. Критика системи освіти другої половини XIX ст. має підґрунтя лише у питанні доступності для широких верств суспільства [8, с. 6-7].

З-поміж гімназійних педагогів мислителю найбільше імпонували Казимир Полевич і Олександр Стронін, які викладали історію. За спогадами самого М. Драгоманова, К. Полевич був щиро закоханий в історію Давнього Риму і найбільш здібним своїм учням зумів прищепити любов до античної історії. К. Полевич познайомив юного Михайла з творами Тацита, до певної міри посприявши вибору майбутнім істориком теми дисертаційного дослідження та численних праць з давньоримської історії [10, с. 11]. Щоправда Михайло Петрович жалкував про те, що у гімназії не викладали грецьку мову, згадуючи про те, що твори Гомера і Жілліса йому довелося читати в перекладі.

Слід також врахувати той факт, що поруч з освітніми інтересами формувалася активна громадська позиція юного Михайла, яка виражалася у журналістській діяльності та редагуванні рукописного гімназійного часопису [1].

Журналістика стала невід'ємною складовою діяльності та життєвих інтересів юнацького і дорослого віку М. Драгоманова, зокрема він відстежував, а також аналізував новинки російської та західноєвропейської літератури, видання популярних тоді журналів, з-поміж яких перше місце посідав «Современник». Можна сміливо стверджувати, що М.П. Драгоманов формувався як людина найбільш прогресивних суспільно-політичних поглядів свого часу, здебільшого викладених у газетних та журнальних публікаціях. Цьому значно посприяло активне обговорення питання звільнення селян, яке розпочалося, коли Михайло навчався у п'ятому перед випускному класі гімназії [15, с. 19-21].

Гімназійний учитель О. Стронін прищепив Михайлові інтерес до творів французьких просвітників – Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є та Вольтера, що спричинило вибір полідисциплінарного підходу до наукової діяльності та ствердження глибокого та щирого переконання у безмежності можливостей людського розуму. Саме від О. Строніна М. Драгоманов дізнався про ідеї основоположників утопічного соціалізму – А. Сен-Сімона і Ш. Фур'є, вивчення яких значно повипливало на формування політичних переконань інтелектуала, зокрема опозиційних до політики російського уряду середини XIX ст. [6, с. 585-604].

Поруч із поглядами видатних філософів Михайло Петрович знайомився з політичними трактатами великого італійського мислителя Н. Макіавеллі, що викликало у нього інтерес до дослідження природи соціальної і політичної влади і до пошуку способів, засобів і умов отримання і використання зазначених видів влади у суспільстві його часу та наступних епох. Вивчав майбутній педагог і науковець також праці видатних зарубіжних істориків: Ф.К. Шлосера, Т.Б. Маколя, Ф. Гізо, що остаточно схилило його до вибору історичного фаху з-поміж тих варіантів, які відкривалися у Російській імперії перед юнаком з класичною середньою освітою другої половини XIX ст. [13, с. 18].

У 1859 р., незадовго до закінчення гімназії у М. Драгоманова стався конфлікт із адміністрацією, наслідком якого стало виключення його з навчального закладу. Лише завдяки втручання попечителя Київського учбового округу видатного педагога і знаного християнського гуманіста М. Пирогова Михайлові було дозволено залишити гімназію за власним проханням. Це давало йому право скласти іспити за гімназійний курс екстерном і вступити до університету св. Володимира на загальних підставах. Ця ситуація з одного боку продемонструвала схильність юнака до принципового відстоювання своєї точки зору, а з іншого реалії системи імперської освіти, яка мала посаду попечителя навчального округу з функцією регулювати відносини між адміністрацією навчальних закладів і вихованцями [5, с. 5].

М. Драгоманов, навчаючись іще на першому курсі університету, став членом студентського гуртка, який опікувався недільними школами. З цієї причини його інтерес до

педагогіки мав практичний характер. Учений згадував, що недільні школи члени цього гуртка намагалися використовувати для політичної агітації, але загальний рівень освіти жителів Києва та навколишньої місцевості переконав активістів у першочерговості реалізації освітньої, а не агітаційної діяльності. Після закриття недільних шкіл урядом була започаткована програма сільських шкіл, а для забезпечення цих навчальних закладів учителями і педагогічними курси. Через брак державного фінансування до діяльності пед. курсів було залучено членів студентського гуртка, одним із них був М.П. Драгоманов, який на громадських засадах викладав слухачам курсів російську історію [1].

Межа між освітнім і соціально-політичним аспектами студентського життя виявилася дуже тонкою для громадсько-активної молоді Києва межі 50-х – 60-х рр. XIX ст. Юнацьке прагнення свободи, посилене централізаторською політикою російського уряду, виразилося у зростанні національно-патріотичних настроїв у колах інтели-генції. М.П. Драгоманов висловив свою громадську позицію у промові проголошеній у 1861 р. під час поховання Т. Шевченка, у якій рішуче засудив політику імперської влади, виявивши її антиукраїнську сутність. Одразу ж після цього Михайло Петрович потрапив до списку «неблагонадійних осіб». Слід врахувати той факт, що згідно із тогочасними законами до найтяжчих належали злочини проти держави, а сепаратизм і заклики до повалення існуючого політичного режиму належали до цього переліку. Саме з цієї позиції критика урядової політики викликала пильну увагу правоохоронних органів до людей, які висловлювали незадоволення урядовим курсом [5, с. 5].

Цей яскравий вияв політичної активності Михайла Петровича не був чимось для нього неординарним. Під час банкету з приводу відставки попечителя Київського учбового округу М. Пирогова М. Драгоманов проголосив промову, яка викликала овацію у присутніх і ввела молодого оратора у коло ліберально налаштованої інтели-генції м. Києва. Поруч із цим спілкування з політично активною професурою сприяло визначенню наукових інтересів юного дослідника. З одного боку вони розширилися, бо окрім історії стародавнього Риму виявилася зацікавленість релігійною історією, а з іншого конкретизувалися, бо цікавість викликала соціальна боротьба періоду занепаду Римської республіки і зародження християнства. Також це виявилось важливим і для подальшої кар'єри молодого вченого – його рекомендували як можливого викладача після відставки професора О. Шульгіна, який рекомендував раді університету направити М. Драгоманова у закордонне відрядження після закінчення навчання [1].

Початок 1860-х рр. відзначився зростання активності діячів українського національно-демократичного руху – так званого «українофільства», і переслідуваннями цих людей з боку владних структур, яке відбувалося на загальному тлі лібералізації суспільно-політичного життя Російської імперії. Переслідування українофілів було наслідком польського повстання 1863 р., незважаючи на анти-польські настрої української інтелігенції, урядом було заборонено використання української мови в освіті, пресі і літературній діяльності. За поширення україномовних видань були заарештовані громадські діячі з числа друзів М.П. Драгоманова: О.І. Стронін, В.С. Шевич, В.В. Лобода. Михайло Петрович співчував ув'язненим товаришам, але не розділив їхньої долі, оскільки на старших курсах університету, а особливо перед його закінченням – у 1863 р. звернув основну увагу на навчання і закладання фундаменту науково-педагогічної кар'єри, а тому громадсько-політичну діяльність відсунув на другий план [10, с. 28-29].

Не останню роль у відлученні М. Драгоманова від громадсько-політичної діяльності зіграло його ставлення до польського повстання, яке відрізнялося від загальної точки зору українських опозиційних діячів. Михайло Петрович був противником політичних союзів з російським урядом особливо проти поляків, а переважна більшість опозиціонерів погоджувалася з думкою про можливість спілки з урядом проти спільних опонентів, або навіть ворогів. Він навіть схилився до певної лояльності до польської антиурядової діяльності, оскільки був прихильником загальноєвропейських політичних цінностей пропаланих у часописах таких як «Колокол» і «Современик», значно менше ці ідеї висвітлювалися у журналі «Основа» [1].

Одним із проявів активності українських народників межі 50-х – 60-х рр. XIX ст. було заснування у Петербурзі товариства «Громада», головною метою діяльності якого декларувалося покращення життя української спільноти, насамперед – селянства. У Києві також була заснована «Громада», яка спочатку діяла як студент-ська організація, а пізніше розділилася на дві частини: «стару» і «молоду», оскільки до складу останньої входила виключно молодь. Очолив український громадівський рух відомий український історик В. Антонович. Члени громад активно працювали над вивченням української історії, етнографії та мови. На жаль ця діяльність не наближала втілення у життя головної мети громадської організації «Громада» [2, с. 12-14].

У 1863 р., після закінчення університету зі ступенем кандидата у професори М.П. Драгоманов почав навчатися на Вищих педагогічних курсах, суміщаючи це навчання з роботою у Другій київській гімназії на посаді молодшого вчителя географії. Саме з курсів М. Драгоманов перейшов у приват-доценти історико-філологічного факультету університету св. Володимира. Викладацьку роботу Михайло Петрович суміщав з журналістською діяльністю, пишучи численні статті до газет і часописів. М. Драгоманову доводилося важко працювати, оскільки невдовзі після закінчення університету померли його батьки, Михайло взяв на своє утримання молодших брата і сестру. Саме в цей час він одружився, і забезпечував власну родину окрім того на цей час дружина вже також осиротіла. Саме через матеріальні ускладнення М. Драгоманов не міг займатися наукою так активно, як хотів [14, с. 29].

Водночас він зацікавився вивченням популярних у 60-ті – 70-ті рр. XIX ст. у середовищі інтелектуалів Російської імперії нових суспільно-політичних течій, однією з яких був марксизм. Цей інтерес супроводжувався не лише дослідницькою, а й політичною діяльністю, яка знайшла своє вираження у тому, що на київській квартирі М.П. Драгоманова М.І. Зібер у 1868–1870 рр., викладав учасникам нелегального студентського гуртка основи економічного вчення К. Маркса за «Капіталом». Проаналізувавши публікації Михайла Петровича цього періоду, можемо констатувати факт суттєвого впливу ґрунтового вивчення творів засновників марксизму К. Маркса і Ф. Енгельса на політичні погляди М. Драгоманова. Це також позначилося на тлумаченні дослідником ходу історичних подій у його студіюванні античності [13, с. 18].

М.П. Драгоманов, проаналізувавши праці римських класиків, сформулював авторську концепцію корисності для культурного розвитку Риму переходу від республіки до імперії, хоч і визнав, що з політичної точки зору це був певний регрес. М. Драгоманов зіткнувся з несприйняттям його наукових поглядів, які не вписувалися ні у ліберальну, ні у консервативну систему тлумачення подій доби занепаду Римської республіки і становлення Римської імперії, які панували у російській історіографії середини XIX ст. Поєднання протилежностей притаманне світосприйняттю Михайла Петровича посприяло тому, що частина його концепції була схвалена консерваторами у частині критики Римської республіки, а лібералами у частині критики римської гендерної політики [1].

У 1870 р. М. Драгоманов захистив дисертацію на здобуття ступеня магістра історії на тему «Питання про історичне значення Римської імперії і Тацит». У цьому дослідженні, а також у своїх наукових розвідках «Імператор Тиберій», «Державні реформи Діоклетіана і Костянтина Великого», «Про стан жінки в першому віці Римської Імперії» Михайло Петрович проявив себе як професійний дослідник, який у своїй науковій діяльності спирався на ґрунтовну джерельну базу. У своїх наукових працях М. Драгоманов намагався розгадати загадку влади, її ролі в житті народів, її здатності впливати на індивідуальні долі людей, а також зворотного впливу суспільства й окремо взятої особистості на здійснення влади [7, с. 18].

6 березня 1870 р. М.П. Драгоманову було надано ступінь магістра, а 15 вересня того ж року обрано штатним доцентом і відправлено у відрядження від університету з науковою метою за кордон терміном над два роки. Упродовж відрядження Михайло Петрович побував у провідних наукових центрах Німеччини, Австрії, Італії та Чехії. У 1871 р. у Берліні М. Драгоманов прослухав лекції славетних науковців Т. Момзена – з давньої історії та

Й.Г. Дройзена – з новітньої історії. Потім дослідник працював у Відні, Празі, Гейдельберзі, Римі, Флоренції та Цюріху. Перебуваючи в Гейдельберзі, М. Драгоманов досліджував суспільно-політичні процеси у Німеччині, зокрема, аналізував доктрину пангерманізму [8, с. 10].

Перебуваючи у Відні М. Драгоманов познайомився з українською студентською громадою (вихідців із Галичини), об'єднаною в молодіжну організацію «Січ», а у Цюріху, налагодив контакти з ліворадикальними діячами, які були послідовниками М. Бакуніна та П. Лаврова, ознайомився з їхніми суспільно-політичними концепціями та дискутував з ними з цього приводу. З наведених фактів можна зробити висновок про те, що політичний аспект інтересів Михайла Петровича під час наукового відрядження за кордон у повній мірі знайшов своє втілення у повсякденне життя науково-педагогічного діяча, який підвищує свій фаховий рівень, переймаючи дослідницько-педагогічний досвід закордонних колег [1].

Приїхавши влітку 1873 р. до Швейцарії, М.П. Драгоманов потрапив у вир емігрантського російського ліворадикального руху. У це своєрідне культурно-ідеологічне середовище М. Драгоманова ввели його друзі М. Зібер та С. Подолинський. Останній залучив Михайла Петровича до участі в політичному житті російських нігілістичних гуртків Цюріха ще до приїзду мислителя в місто. У березні 1873 р., перебуваючи у Флоренції, на прохання С. Подолинського М. Драгоманов написав реферат присвячений висвітленню життєвого і творчого шляху Т. Шевченка на ювілейний вечір цюріхських лівих радикалів, туди ж переправив часопис «Вперед», який видавав давній соратник М.П. Драгоманова П. Лавров – один із провідних діячів ультралівого руху російської еміграції [11, с.67].

Закордонне відрядження викладача від університету з метою підвищення його професійного рівня носило науково-педагогічний характер із явними громадсько-політичними інтермедіями. Завдяки цьому по поверненні на батьківщину М. Драгоманов став професором стародавньої історії, а також ідейним натхненником і редактором ліберально-демократичної газети «Київський телеграф» [10, с.38-40].

Кількість лекцій сягала 6–7 на день. Викликає подив, як при такому напруженому графіку викладачі та студенти знаходили час на громадсько-політичну діяльність, але все ж таки значна їх частина перебувала в самому епіцентрі суспільного життя. І яскравим прикладом тут був М. Драгоманов: він виступав з лекціями та доповідями, вступав у суперечки з діячами російського ліворадикального руху, які бажали залучити до лав своїх організацій на своїх же умовах і українських анти-режимних діячів, дискутував з представниками галицької інтелігенції знайомив київських інтелектуалів із західноукраїнськими виданнями ліберального та соціал-демократичного спрямування [4, арк. 5].

Зрозуміти активну громадянську позицію М. Драгоманова можна лише врахувавши той високий рівень політизації життя студентів та викладачів київського університету, який спостерігався впродовж II пол. XIX ст., зокрема, завдяки розвитку російських і європейських філософських течіях цього періоду напряму пов'язаних з розробкою політичної ідеології. Значний вплив на функціонування університету св. Володимира мало поширення у студентському середовищі ідеології народництва у 70-х рр. XIX ст. Багато в чому це пов'язано з тим, що упродовж окресленого періоду лави студентів дедалі більше поповнювали різночинці, а відсоткова частка дворян у студентському середовищі скорочувалася [9, с. 21].

Упродовж першої половини 70-х рр. XIX ст. значний вплив на погляди студентської молоді Києва справляла суспільно-політична позиція М. Драгоманова. Неодно-разово мислитель брав участь у народницьких нелегальних зібраннях, дискутував з переконаними нігілістами, висловлюючи свою активну, позитивну життєву позицію. Він погоджувався зі значною частиною поглядів російських лівих радикалів, зокрема, це стосувалося питань ставлення до самодержавства. Особливо тісні зв'язки у М. Драгоманова склалися з відомим діячем російського терористичного руху А. Желябовим, з яким він підтримував постійне листування. Сучасники відзначали значний вплив М.П. Драгоманова на світогляд А. Желябова, на формування ним програмних засад народницького руху [11, с. 75-79].

Про симпатії М. Драгоманова до прудонівського варіанту анархізму упродовж першої половини 70-х рр. XIX ст. свідчить його статті, в яких мислитель відзначав вірність висловів Л.Ж. Прудона щодо федералістичних та соціалістичних ідей. Думки Л. Прудона М. Драгоманов ілюстрував прикладами з життя тогочасної України. Називаючи себе старим анархістом прудонівської школи, М.П. Драгоманов визнавав, що він практично був єдиним, з-поміж тогочасних політичних мислителів, хто притримувався поглядів т. зв. старої анархічної школи Л. Прудона. Статті М. Драгоманова засвідчують, що у цей час він також вивчав праці К. Маркса, Л. Блана, Ф. Лассаля, К.Е. Дюрінга і М. Чернишевського [3, с. 568].

Під час перебування у Києві у 1875 р. російський самодержець особисто розпорядився перевести М. Драгоманова до одного з північних університетів. Приводом для ухвалення цього рішення став наклеп: соціологічна спрямованість лекцій Михайла Петровича була навмисно названа соціалістичною. Доцент відмовився виконати волю імператора, а тому потрапив під суворий нагляд поліції. Зрештою, М. Драгоманов був звільнений з університету, але йому було дозволено отримати закордонний паспорт і емігрувати [5, с. 6].

Підсумовуючи нарис життєвого та творчого шляху молодого М.П. Драгоманова, варто відзначити, що на цьому позначилися всі основні перипетії суспільно-політичного та культурно-освітнього життя не лише України у складі Російської та Австро-Угорської імперій, а й країн Європи. Мислитель постійно йшов в ногу з часом, жваво цікавився найсучаснішими здобутками вітчизняної та світової історичної науки, суспільно-політичної думки.

1. Автобіографічна замітка М. П. Драгоманова // www.dragomanov.info.
2. *Алексієвець М.М., Савченко В.В.* Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М.М. Алексієвець, В.В. Савченко. – Тернопіль: Літопис, 1999. – 188 с.
3. Громада. Українська збірка, впорядкована Михайлом Драгомановим. – Женева, 1878. – 668 с.
4. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр.912, 52 арк.
5. *Довгич В.А.* Українська ідея в політичній теорії Михайла Драгоманова / В.А. Довгич. – К., 1991. – 156 с.
6. *Драгоманов М.П.* Вибране / М. П. Драгоманов. – К., 1991. – 678 с.
7. *Драгоманов М.П.* Вопрос об историческом значении Римской империи и К.К. Тацит / М. Драгоманов // Университетские известия. – 1869. – № 2–11.
8. *Драгоманов М.П.* Документи і матеріали. – Львів, 2001. – 168 с.
9. *Жмудський О.З., Рудько М.П.* Київський університет за 125 років (1834 – 1959) / О.З. Жмудський; М.П. Рудько. – К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР, 1959. – 63 с.
10. *Заславський Д.* Михайл Петрович Драгоманов. Критико-біографический очерк / Д. Заславський. – К.: Издательство «Сорабкоп», 1924. – 241 с.
11. *Іванова Р.П.* Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (друга половина XIX ст.) Р. П. Іванова. – К., 1971. – 458 с.
12. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / уклали І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М.В. Томенко. — К.: Либідь. 2009. – 441 с.
13. *Молчанов М.О.* Державницька думка Михайла Драгоманова / М. О. Молчанов. – К., 1994. – 40 с.
14. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Історія. Сьогодення. Перспективи. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 204 с.
15. *Федченко П.М.* Михайло Драгоманов. Життя і творчість / П. М. Федченко – К.: Дніпро, 1991. – 362 с.

References

1. Avtobiografichna zamitka M.P. Drahomanova // www.dragomanov.info.
2. *Aleksiievets M.M., Savchenko V.V.* Rol Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka v ukrainskomu natsionalnomu vidrodzhenni (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / M.M. Aleksiievets, V.V. Savchenko. – Ternopil: Litopys, 1999. – 188 s.
3. Hromada. Ukrainka zbirka, vporiadkovana Mychailom Drahomanovym. – Zheneva, 1878. – 668 s.
4. Derzhavnyi archiv m. Kyieva, f. 16, op. 465, spr.912, 52 ark.
5. *Dovhych V.A.* Ukrainka ideia v politychnii teorii Mychaila Drahomanova / V.A. Dovhych. – K., 1991. – 156 s.
6. *Drahomanov M.P.* Vybrane / M.P. Drahomanov. – K., 1991. – 678 s.
7. *Drahomanov M.P.* Vopros ob istoricheskom znachenii Rimskoy imperii i K.K. Tatsyt / M. Drahomanov // Universitetskie izvesiya. – 1869. – № 2–11.
8. *Drahomanov M.P.* Dokumenty i materialy. – Lviv, 2001. – 168 s.

9. *Zhmudskiy O.Z., Rudko M.P.* Kyivskiy universytet za 125 rokov (1834 – 1959) / O.Z. Zhmudskiy, M.P. Rudko. – K.: Tovarystvo dlia poshyrennia politychnykh i naukovykh znan Ukrainskoi RSR, 1959. – 63 s.
10. *Zaslavskiy D.* Mykhail Petrovich Drahomanov. Kritiko-biograficheskiy ocherk / D. Zaslavskiy. – K.: Izdatelstvo «Sorabkop», 1924. – 241 s.
11. *Ivanova R.P.* Mykhaylo Drahomanov u suspilno-politychnomu rusi Rosii ta Ukrainy (druga polovyna XIX st.) / R.P. Ivanova. – K., 1971. – 458 s.
12. *Mykhailo Drahomanov: avtozhytteypys* / Uklaly I.S. Hrytsenko, V.A. Korotkyi, M.V. Tomenko. — K.: Lybid. 2009. – 441 s.
13. *Molchanov M.O.* Derzhavnytska dumka Mykhaila Drahomanova / M.O. Molchanov. - K., 1994. - 40 s.
14. *Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova. Istoriiia. Sohodennia. Perspektyvy.* – K.: NPU im. M.P. Drahomanova, 2005. – 204 s.
15. *Fedchenko P.M.* Mykhailo Drahomanov. Zhyttia i tvorchist / P.M. Fedchenko – K.: Dnipro, 1991. – 362 s.

Слесаренко О.А.

Формирование мировоззрения М. П. Драгоманова как историка (1850-е – середина 1870-х гг.).

Для более глубокого понимания путей развития украинской исторической науки в прошлом и эффективной мобилизации ее потенциала для возрождения национальной памяти на современном этапе украинской государственности системно освещается деятельность Михаила Драгоманова как историка. Рассмотрено влияние социально-политических трансформаций в Западной Европе, а также передовых тенденций в мировой научной мысли на формирования мировоззрения, в частности исторических взглядов молодого М. П. Драгоманова на протяжении 50-х – середины 70-х гг. XIX в.

Ключевые слова: М.П. Драгоманов, университет св. Владимира, история, общественная жизнь.

Slesarenko O.O.

The forming of M. P. Dragomanov's world view as a history scientist (from 1850th till the middle of 1870th).

Without regard to that historiography tradition of research of life and scientific activity, political looks and separate aspects philosophical, istoriosophical, methodological, historical and other constituents of thinker's theoretical work is sufficiently spreading, the detailed labours of summarizing character, the special, complex research in which the M. Dragomanov's historical looks was carried out, is absent until now. Therefore the presentation of M. P. Dragomanov's integral appearance as an historian will help us to understand deeper the ways of development of Ukrainian historical science in the past, more effective to mobilize its potential for the revival of national memory on the modern stage of the Ukrainian state system.

To light up systemly the Mykhajlo Dragomanov's activity as an historian and to understand his istoriosophy system is possible only at the account of circumstances of his life. Exactly terms of domestic education, studies, in a gymnasium, and especially – in an university had influence on the personal interest of Mykhajlo Petrovich domestic and oversea history, above all things, formed his interest to great folk masses history, to their fight against social oppression. Foundations of M. Dragomanov's professional competence as a historian were based on the detailed historical schools of the first half of the XIX century. This time exactly academic historical science is formed, its institutionalization is taken place, methodological basis was placed under it. In underrussia Ukraine the Kharkiv, Kiev and Novorossiysk universities are become the leading cells of historical science development. Also scientific societies played a considerable role in development of historical schools. An acquaintance in the walls of St. Volodymyr's University with the newest achievements of historical science directed him to positivism in interpretation of the historical phenomena and processes. Subsequent development of M. Dragomanov's historical conceptions had got as a result of protracted staying in the countries of Europe and of socializing with a local scientific elite.

Comprehending the events of the past, Mykhajlo Petrovich constantly compared them with contemporaneity, actively expressed his public-political position, which to a great extent conducted to ideologization his historical studios. In a great deal his active participation in left opposition and in lefradikal motion, when meter lived in underrussia Ukraine. Socializing with the leading persons of antirezhim resistance rendered considerable influence on social-and-political and historical conceptions of M. Dragomanov. It costs to mark the university environment considerable influenced on forming M. P. Dragomanov's world view.

Liberally and lefradikal adjusted teachers and students of the Kiev St. Volodymyr's University constantly were in touch with a thinker, exchanged with him the looks to the social-and-political processes in contemporary for them Russian Empire, on national-and-culture position their small motherland, and also searched the ways of Ukraine liberation from an imperial burden.

During such discussions opposit to official imperial historiography historical conceptions, political looks and personal persuasions, were formed. The analogues of modern for oppositionists political, socio-economic and cultural realities were searched in the events of remoteness.

Keywords: M. P. Dragomanov, university of St. Volodymyr, history, public life.

УДК 001:140.8 (477-25)

В.В. ГАЛАХ

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ О.Г. ЧЕРНЯХІВСЬКОГО

249

В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА (1894-1918)

Українська наука на межі XIX-XX століття представлена багатьма видатними вченими-біологами. Серед них особливу увагу привертає постать Олександра Григоровича Черняхівського – професора Київського університету св. Володимира, Київського та Донецького медичних інститутів, одного із засновників медичної секції Українського Наукового Товариства, голови медичної секції Всеукраїнської академії наук, автора першого словника української медичної термінології.

Ключові слова: *Черняхівський, біологія, науковий світогляд, Київський університет.*

Українська наука на межі XIX-XX століття представлена багатьма видатними вченими-біологами. Серед них на особливу увагу заслуговує постать видатного вченого в галузі гістології, ембріології, медичної термінології, медицини, професора Київського та Донецького медичних інститутів Олександра Григоровича Черняхівського.